MB
196.494

Angyal János

LEVELEK ÉLŐKNEK ÉS HOLTAKNAK

ANONYMUS

LEVELEK ÉLŐKNEK ÉS HOLTAKNAK

ANGYAL JÁNOS

LEVELEK

ÉLŐKNEK ÉS HOLTAKNAK

ANONYMUS
2004

© Angyal János, 2004

Borító: Szikszai Károly

MB 196.494

2005

ISBN: 963 7966 98 6

Kiadta az Anonymus Kiadó 2004-ban
Felelős szerkesztő Fekete Péter
Nyomdai előkészítés: DÉL
Felelős kiadó az Anonymus Kft ügyvezetője
1443 Budapest, Pf. 199
Telefon és fax: 222 37 42
E-mail: anonymus@chello.hu
Készült G-Print Nyomdában, Budapesten

Unokáimnak, Sárának, Katának, Benedeknek és Lucának szánom ezt a könyvet, hogy ha nem is képet, legalább jelzést kapjanak öregapjuk világáról, amely a múltba süllyed velem végérvényesen.

Az élet nem az, amit az ember átélt, hanem az, amire visszaemlékszik, és ahogy visszaemlékszik rá, amikor el akarja mesélni.

Gabriel García Márquez

Lehet, hogy nem minden pontosan így történt, mint ebben a könyvben – de bennem így történik. Remélni merem, hogy a kettő nem esik messze egymástól.

A szerző

Professzor Úr,

A madzag íze című írásában szót emel a mindig másokra mutogató, bűnbakot kereső, semminek az árát megfizetni nem akaró mentalitás ellen, amelyből a társadalmi „züllöttség" ered, mai züllöttségünk is. Ezzel mélységesen egyetértek, ám azzal már vitatkoznom kell, hogy mindennek okát és eredetét a *démoszban* találja meg. „Végül is a szocializmus utólag gigantikus parazitanevelő intézetnek is felfogható, a spiritusztalanok paradicsomának, ahol a démosz igazán otthon érezhette magát, lévén, hogy a tehetség, a műveltség, a tudás és a szorgalom a legarisztokratikusabb dolgok a világon, már csak azért is, mert kevesen vállalják azt, hogy idővel, lemondással, vérrel és velővel fizessenek érte." (Démosz: „az ókori városállamokban: a köznép, a vagyontalan szabad lakosság" – ld. *Értelmező szótár*. Az akadémiai *Magyar Nagylexikon* szerint: „a nép, vagyis az arisztokráciával szemben álló, az arisztokratikus nemzetségek köréből kívül rekedt rétegek [parasztok, iparosok, kézművesek, kereskedők] összefoglaló neve.")

Hát elmondanám közvetlen személyes tapasztalataimat a démoszról, ami ugyancsak nem egyezik az Ön felfogásával. Nagyapám keménykötésű, egyenes gerincű ember volt, még öreg korában is. Ifjan fellázadt a rá kimért sors ellen: „Nem akartam cseléd lenni, pedig a gróf úr jó ember volt, az egész újfalut ő építtette a cselédeinek". A Nádasdyak felvilágosult, korszerűen gazdálkodó birtokosok voltak. (Lehet hogy ezt dédnagyapám, Szabó András, a falusi csordás mondta eképpen: inkább

leszek az egész falu cselédje, mint egy emberé?) Nagyapám kitanulta a kazánfűtő és gépkezelő szakmát („nem akárki előtt, igazi mérnök előtt vizsgáztam"), s volt gőzeke-kezelő, fűtő az orfeumban, malomgépész, s ha nem volt más munka, dolgozott kő- és kavicsbányában, nehéz fizikai munkátvégzett, hogy „tehetség..., tudás és szorgalom" révén eltartsa családját. (A műveltség elmaradt, ahhoz körülmények is szükségeltetnek.) Idős korában aztán nyíltan és öntudatosan szidta a rendszert (Rákosi-korszak), amiért nem kapott nyugdíjat, mert egy élet munkájával összeverejtékezett annyi pénzt egy kis földre, hogy apám kevés örökségével együtt önállóan gazdálkodhasson. Amit aztán 1959-ben „elvett a TSz", ami után nagyanyám, nagyapám halála után 270 (kettőszázhetven) forint nyugdíjat kapott. Íme, a sors tréfája a démosszal.

Anyám kis falusi szatócsboltunkban egyedül, erejét meghaladva hihetetlen leleménnyel és kitartással küszködött (apám négy évig hadifogságban), hogy a háború utáni áruhiányban az alapvető dolgokkal ellássa a falut – és természetesen, hogy gyarapodjék. Batyuzva, vonat tetején utazva fagyban, viharban szerzett be dohányt Debrecenből, petróleumot, sót Fehérvárról, s ha kellett, ment áruért, Pestre, Szegedre. 1949-ben persze elvették, amit „tehetség... tudás és szorgalom" révén a semmiből teremtett. (A műveltségről ld. fentebb.) Ezután iskolázatlanul (hat elemivel), tanfolyamokkal, önképzéssel a megye egyik legjobb SzTK-ügyintézője lett, nemcsak a dolgozók, hanem az ellenőrök szerint is. És „kitaníttatta" gyerekeit, áldozatvállalás-

sal, mert a felsőfokú tanulás nem csupán állami kegy volt, a *kisembernek* igenis lemondással is járt.

Apám szintén magasabb iskolázottság nélkül saját erejéből „tehetség... tudás stb" lett falusi boltosból szövetkezeti üzemágvezető, akinek munkáját a sikerember, a mai multimilliárdos nagybefektető, D. Sándor is megbecsülte (akkor még mint fiatal, energikus szövetkezeti /ÁFÉSZ-/ elnök). És apám még ma, nyolcvanadik életévén jóval túl is „kiskertjében" kapál, permetez, megtermeli a gyümölcsöt, zöldséget családjának, unokáinak is. Tán nem kéne elítélni érte sem konkrét, sem átvitt értelemben.

Professzor Úr, nem lehet a szocializmus negyven évét – sőt a rendszerváltás kudarcát is! – a démosz nyakába varrni. El kellene gondolkodni – bűnbakkeresés, másra mutogatás nélkül – az Ön által *ti* címszó alatt felsorakoztatottak felelősségéről is.

Angyal János

Püspök Úr,

nem volt Önnek nagyapja vagy más közeli rokona, aki megjárta a frontokat, és mesélt erről gyerekkorában? Prédikációjában ezt mondta: „a lövészárkokban azt várták az emberek, hogy ölhessenek".

Nahát én nagyapámtól nem ezt hallottam. Ha az öregek összejöttek névnapokon, kukoricafosztáskor, pinceszeren vagy a délelőtti mise után a templomtéren, a fő témájuk a háború volt, az első világháború volt életük legnagyobb kalandja. (Szerencsésebb generációknak ezt a katonaság jelentette.)

Sok-sok történetet hallottam, svejkeset is, megrázót is, de nagyapám történeteiből e kettő ragadott meg.

A háború vége felé megmerevedett a keleti front. Nagyapám százada a Szeret (vagy a Prut?) partján ásta be magát, az oroszok a másik parton. Csúnya, esős volt az idő, a magyarok, szerencséjükre, a magasabb parton voltak, az oroszok lövészárkait viszont ellepte a talajvíz. Nagyapámat előretolt őrségbe rendelték szigorú paranccsal: minden mozgásra lőni. Ült a páncéllemez mögött. A folyó itt keskeny volt, közel volt az ellenség. Egyszer látja, hogy a túlparton két kar kinyúlik a lövészárokból, s rohamásóval kapargatja be a földet. „Nem lövök" – mondta nagyapám. A kapirgálás abbamaradt. „Nem lövök!" Erre kiugrott egy orosz katona, gyorsan belapátolt egy halom szárazabb földet, s rögtön visszaugrott. Még egyszer kidugta „a kozák a nagy kopasz fejét": „szpaszivo", és eltűnt a lövészárokban. Csak remélni lehet, hogy a következő rohamnál nem lőttek egymásra.

A másik. A főhadnagy a tisztiszolgáját véresre verte. Másnap a főhadnagy felsorakoztatta a századot: „Ki merte orvoshoz vinni ezt a disznót?" „Én" – állt elő nagyapám. „Egy hét kaszálás a senkiföldjén." Ez nagyjából egyenlő volt a halálos ítélettel. Nagyapám a lövészárokból kiemelkedve egyet suhint a kaszával, aztán vissza. A golyók röpködtek a feje felett. Suhintás, vissza. Suhintás, vissza. Másnap a főhadnagy magához hívatta: „Szabó, nem halad a kaszálással!" „Főhadnagy Úr, ha felneveli a gyerekeimet, jobban is haladhatok." Úgy látszik, a tiszt úr elszégyelhette magát, mert a büntetés többi részét elengedte.

Püspök Úr, az emberek nem ölni akartak, se hősi halottak lenni. Az emberek élni akartak.

Angyal János

Nagypapa,

A. Szabó József, kemény, küzdelmes életet éltél, és méltatlanul haltál: hetekig haldokoltál. A kegyes halál nem adatott meg neked, pedig megérdemelted volna.

Nem is tudom, hogy miért a haláloddal kezdem. Számomra Te voltál az élet: gyerekkorom. Amit a valóságról, a kézzel fogható valóságról tudok, Tőled tanultam. Tipikus háromgenerációs falusi családban éltünk, a szülők dolgoznak, a nagyszülők „csak" gazdálkodnak, a háztartást vezetik, és az unokákat nevelik. Illetve dehogy nevelik, „csak" együtt élnek velük a mindennapokban. Ilyen teljes, feltétel nélküli elfogadásban, mint részedről, azóta sem volt részem az életben. (Persze ez kölcsönös volt.) Soha meg nem szidtál, még akkor sem, ha megérdemeltem. Bölcsességedre, természetes pedagógiai érzékedre egy példa: télen lekaptam fejedről a kucsmát, és követelőztem, add nekem. Te megígérted, hogy nyáron én hordhatom. És én boldog voltam eme lehetőségtől.

A gyerekeket akkor nem rekesztették ki a felnőttek világából, együtt élték a behatárolt életet. Veled mentem erdőre, mezőre, szőlőbe, malomba. (A malom volt a legfőbb közéleti fórum a faluban, míg a gabona lepereg, meg lehet hányni-vetni a világ dolgait, különösen télen, amikor nincs dologidő.) Megyünk a trágyásszekéren, a trágya szaga igen szúrós, de büszkén feszítek melletted a bakon, különösen, amikor a gyeplőt a kezembe adod. Bandi, a kiérdemesült csataló, bölcs rezignációval vette tudomásul a hatalomcserét. Szelíd állat

volt, csak a berregő masináktól bokrosodott meg, háborús pszichózis volt ez nála, megjárta ugyanis Berlint. Úgy tettél szert rá, hogy már békeidőben, 1946-ban mentél szántani a gyönyörű három éves „sárga csikóddal", egy orosz katona megállított, kifogta Bandit, s felajánlotta cserére. Te nem lelkesedtél túlságosan, de a felemelt géppisztoly meggyőzött a csere érvényességéről.

Időnként vadászni is veled mehettem. Néha csacska beszédemmel eltereltem a figyelmedet, s a vad meglépett. Ilyenkor mérges voltál, de nem rám, hanem a vadra. Csináltál tarisznyából egy kis hátizsákot nekem, amelyben alkalomadtán én vihettem a zsákmányt. Egyszer egy nyulat. Teljesen belegyömöszöltem, hogy lám, lám, milyen komoly hátizsákom van nekem, de a faluba érve a lábát kihúztam – ó, gyermeki hivalkodás.

Máig legemlékezetesebb élményeim azok voltak, mikor munka után ültünk a szőlőben, a pince előtti „gunyhóban", vagy a hatalmas diófa alatt. Te a gyenge homoki borodat iszogattad, én csigát, bogarat gyűjtöttem. Micsoda idilli tavaszi, nyári békés alkonyatok a békétlen világban!

A szőlők között kerítés nem volt sehol, csak kitaposott mezsgye. Tolvajok persze mindenütt akadnak, de a gazdák többsége paragrafusok nélkül is betartotta a rendet. Te megtiltottad nekem, hogy a szomszéd hullott gyümölcsét felszedjem. Ha a mi területünkre hullott, felvehettem, de még a mezsgyéről sem volt szabad átnyúlni a szomszédba.

Persze nem csak idill volt – számomra sem – az élet: a halál érintésével már kisgyerekként találkoztam.

Hármasban mentünk dúvadra vadászni Géza bácsival. (A háborús pusztítás után vad kevés volt, dúvad annál inkább, irtásukat egyénileg is engedélyezték.) Géza bácsi előrement, én melletted bandukoltam a nyiladékon. Te váratlanul összeestél eszméletlenül. Iszonyú pánik fogott el, először láttam, hogy sebezhető vagy, és meg is halhatsz. Ordítani kezdtem Géza bácsinak, aki aztán itatott veled egy korty pálinkát. Lassan éledezni kezdtél, s gyalog hazamentünk. Kórházba nem akartál menni, lábon viselted el az első agyvérzést.

Öregségedre a legnagyobb bajod az volt, hogy nem tudsz dolgozni. Csak ültél a tornácon a régi, kopott nádfotelban, vagy a zöldséges kert végében a kispadon, amit én eszkábáltam neked. Volt még egy nagy sérelmed: eltiltott az orvos a dohányzástól. Én, mint felnőttet játszó kamasz, vettem magamnak egy pipát, Club-dohánnyal. Csak ritkán használtam, a kollégiumba nem is vittem magammal. Te megtaláltad, s titokban a kertvégi padon szívogattad. Egyszer véletlenül észrevettem, hogy pipázol. Te úgy viselkedtél, mint egy csínyen kapott gyerek, én meg úgy, mint aki semmit sem látott.

Aztán később jött már a komoly szembenézés a halállal. Anyám írt a kollégiumba, ha még utoljára életben akarlak látni, sürgősen menjek haza. Mire hazaértem, nem voltál eszméletednél, a szemed kifejezéstelen, élettelen volt, nem vettél tudomást a külvilágról. Csak pihegtél. Javasoltam nagymamának, itassunk meg. Iszonyú fájdalmaid lehettek, mert már nem evilágra tekintő szemedben megcsillant még utoljára valami életjel: a

harag. De nem énrám villantottál, hanem nagymamára, pedig az én tapasztalatlanságom volt a hibás.

Remélem, hogy odafönt már régen kibékültél nagymamával.

Unokád, Öcsi

U.i.:

Nagypapa, nem is értem, miért tegezem, az életben magáztam. Persze az isteneket is tegezni szokták...

Dörömbözi Bácsi,

mint a népmesében: élt a falu végén egy roskatag kis házban két szegény ember, apa és fia. De olyan szegények voltak, hogy még asszony se volt a háznál. Én magát ismertem, a fiatalabbat, de alakjuk összemosódik a kollektív emlékezetben.

Gyakran járt nagyapámnál bagóért. Egyszer meglátott egy újságot, címlapján egy vonattal. Nézegette. Hű, micsoda szerencsétlenség – mondta. Fordítva fogta az újságot, így tudtam meg, hogy analfabéta. Na, de a bagó. A pipaszutykot nevezte így. Nagyapám pipatisztításkor gondosan összegyűjtötte a szutykot, s Maga időnként eljött érte, a cájg kabátja zsebébe kotorta. Bevett egy csipetnyit, s nagyokat sercintett.

Aratáskor, nyilván a nehéz munka ellensúlyozásaként, mindig ment a tréfálkozás. A kaszás legények találtak egy egérfészket, s egy egészen kicsi, rózsaszín egeret, ismervén szokását, a cájg kabátja zsebébe tettek. A déli pihenőn, ebéd után körbeállták, lesték a hatást. Maga benyúlt a zsebébe, egy adagot a szájába tett. Megállt egy pillanatra, aztán a nyelvével forgatni kezdte a bagót. Kijött az egér farka, két ujjával megcsippentette, szeme elé tartotta, s csak ennyit mondott: „ejnye, hát ez meg egy kisegér". A legényeknek torkukra forrt a nevetés.

Napszámból éltek, egyik napról a másikra. Állatot sem tartottak, nem volt mivel etetni. De azért mindig akadt valami, aratáskor meglett az évi kenyér, máskor kaptak szalonnát, babot, néha még egy kis pénzt is.

Egyszer úgy szegődött el, hogy egy választási malacban egyeztek meg. Etetni kéne a malacot, de mivel? Madzagot kötött hát a lábára, és ki-kivitte az árokpartra legelni. Ha arra jött valaki, nem győzött panaszkodni: „Lássák, lássák, csak a gond. Istenem, istenem, de jó, akinek semmije sincsen."

Dörömbözi Bácsi, érzem az igazát, de a bölcsesség eme fokára nekem még nem sikerült felemelkednem.

Jancsika

Nagymama,

Siliga Mária, máig emlékszem főztjeire, amelyek senki máséval össze nem téveszthetőek. Azok az ízek nem feledhetők. Falusi parasztkonyhát vezetett (hetente négyszer tésztaféle), de némi szint vitt bele, hogy az úri konyhába is belekóstolt, lánykorában a Bezerédy grófoknál volt konyhalány. Büszkén mondogatta, hogy már 13 éves korában kenyeret dagasztott a „gróféknak", a dagasztóteknőt csak sámliról érte fel.

Siliga dédapám a berhidai Bezerédy birtokon volt pusztagazda. Cseléd, még ha első cseléd is, így a puszta íratlan törvényei szerint tizenkét évesen Magának is a cselédsors jutott. Az elemi iskolát sem fejezte be, ha jól emlékszem, két osztályt járt ki. (Messze az iskola, meg pusztai lánynak minek? Majd férjhez megy!) Felnőtt korában önerőből tanult meg elfogadhatóan számolni, írni, falusi kis boltunkat anyám távollétében valakinek működtetni kellett.

Mikor később kezembe került Illyés Gyula *Puszták népe* című könyve, talán azért is rajongtam érte, mert úgy éreztem, nekem, őseimről szól.

Nem volt könnyű a 40-es, 50-es években háztartást vezetni. Hús ritkán volt a boltban, s akkor is többnyire csak fagyasztott argentin marhamócsing. Ezért mindig volt baromfi az udvaron, egy-két disznó az ólban. Aztán, ahogy öregedett, először a libák, aztán a kacsák maradtak el, majd a disznók, végül a tyúkok is. (Mikor a háztartás anyámra maradt, nem volt hajlandó levágni őket.) Én meg nyulakat tartottam. Napi kikerül-

hetetlen kötelezettséggel járt ez, de szívesen foglalkoztam velük.

Egy városi gyereknek – főleg húsvétkor – nagy élmény kisállattal, csirkével, nyúllal találkozni, nekem ez mindennapos volt. Tél végén, kora tavasszal már ott pelyhesedtek egy ládában a konyha sarkában a sárga kiscsibék, aztán a kiskacsák. Finomra őrölt kukoricadarát kaptak, később vágott csalánt. A csalánt csupasz kézzel szedte, darabolta. Ahogy a sparheltből kiesett parazsat is csupasz kézzel dobta vissza (mint az indiai fakírok). És a fején hatalmas batyuban hordta haza az állatoknak a répalevelet s egyéb zöldet (mint a természeti népek asszonyai). Mindig csodálkoztam, hogy nem esik le az a hatalmas batyu. Fájt is gyakran a nyaka, válla, a mostani csodakenőcsök nem lévén akkor, rézelejével kenegette.

Mesélni a népi mesemondók beleélésével, balladai előadásmóddal tudott, csak Maga a valóságot mondta. Leggyakoribb téma a háború, a menekülés, a front borzalmai. Kántálva mondta el, hogyan feküdt fehér ruhában egy 20 év körüli halott lány, egy pajtában elhagyatva, temetetlenül. És mindig a visszatérő refrén: „Jaj, csak háború ne legyen, kisfiam". Háborúban eltűnt fiát naponta elsiratta, bár élete végéig nem tudott belenyugodni, hogy odaveszett. A reményeiben Jóska bátyám mindig is élt: „Jaj, kisfiam, tudod, hogy hány hadifogoly van még Oroszországban, majd beszakad a föld alattuk?" Csodáltam szóteremtő leleményeit is, főleg hangutánzó, hangfestő szavakat rögtönzött igen találóan. Ma már sajnálom, hogy diákkoromban nem vettem

magnóra történeteit, szórögtönzéseit (persze nem volt magnóm, de legalább lejegyezhettem volna). Ezek már a sírba szálltak Magával, Nagymama.

Élete küzdelmes volt, és megvakulva, agyérelmeszesedésben, bomlott elmével halt meg, még ha otthoni, figyelmes és gondos ápolásban is. Jobb sorsot és kegyesebb véget érdemelt volna, Nagymama.

Öcsi

Angyal Nagymama,

Kovács Teréz, korán özvegységre jutott, nagyapám fiatalon meghalt a háborús tüdőlövés következményeként. Három fián, mint egy nagyasszony, regnált.

Apám házasságát ellenezte, nem tűrhette, hogy egy módos gazdalegény szegény lányt vegyen feleségül, mindent meg is tett, hogy elválassza a szerelmeseket. De ez mégsem Rómeó–Júlia-történet. Apám fellázadt, elment Pestre pincérnek. Aztán Maga mégiscsak megbékélt, kénytelen volt elfogadni a megváltoztathatatlant. (Szüleim azóta is, közel 65 éve együtt élnek, boldog házasságban.)

Apámnak kiadta az apai örökséget (pár hold földet), de Magának gabonából járt az anyai rész. Cséplés után vittük a pár zsák gabonát, a nagy semmiből a kis semmit. (Mert mi maradt a beszolgáltatás után, az ötvenes években?) Hiába, a paraszti törvények akkor is tovább éltek, ha már nem igazán volt értelmük.

Kemény, szigorú asszony volt, de engem – talán nem tévedek – szeretett. Felejthetetlenek azok a saját sütésű, hatalmas karéj rozskenyerek zsírral vagy lekvárral megkenve, ilyen jó kenyeret sehol sem ettem máshol, már nem is fogok.

Szerettem Magához menni, kószálni az egykor jómódú középparaszti világ tárgyai – akkor már csak rekvizitumai – között. A gépszínben vetőgépek, fogasok, boronák és ki tudja, még milyen masinák, a forgalomból már kikoptak, de annál titokzatosabbak, érdekesebbek. A padlás, a kamra tele némileg misztikus, mert szá-

momra ismeretlen célú és eredetű tárgyakkal. Az istállóban négy-öt lóállás, meg néhány a teheneknek is – persze üresen. A hatalmas góré is jó játszóhelyünk volt Margitkával, unokahúgommal.

És azok a szüretek! Még az ötvenes évekre is elég nagy szőleje maradt, pincével, présházzal, benne kisszobával (ahol dédapám, Angyal Ferenc is iszogatott komáival). Minden szüretre birkát vágatott és kelt kalácsot sütött. (A birkapörköltet azóta sem szeretem, viszont a kalács igen finom volt, omlós, foszlós.) Margitkával ott téblábóltunk a szüretelők között, még nem voltunk munkára befogva, csigát, lepkét, kavicsot gyűjtöttünk, az aranysárga mustot kóstolgattuk. A bágyadt napsugarak még melegítettek, de a présház plafonjára már beköltöztek az atalanta- és rókalepkék. (Nem tudom miért kerestek menhelyet, a telet úgysem élték túl.) Halkan zsongott a bágyadt őszi délután. Így, szüret idején a sistergő, készülődő, tevékeny reggel egy nap alatt vált lemondást sugalló délutánná.

Nagymama, nyugodjék békében a kőtáblán immár a saját nevével jelzett sírkő alatt.

Öcsi

Pityu,

nosztalgiával és kissé fájdalmasan emlékszem azokra a gyerekkori nyarakra, szép volt, önfeledt, és oly elérhetetlen ma.

Te, a városi gyerek minden nyári és téli szünidőt Bözsi néniéknél töltötted. Mint a hámból, karámból szabadult csikók viháncoltunk erdőn-mezőn, klott gatyában, mezítláb szaladgáltunk a porban, vagy tereltük a meleg nyári esőt az árok felé. Szabadon csavarogtunk, a patak melletti gödrökben gőtét fogtunk, a tőzeggödrökben csibort, és lepkéket hajszoltunk, bogarakat gyűjtöttünk. Vagy rúgtuk a labdát, és sárkányt eregettünk (bevallom, nem sok sikerrel).

Télen sem unatkoztunk. Ha nem lehetett szánkózni, korcsolyázni, napokig ültünk a bélyegalbumaink fölött, s órákig alkudoztunk: mit adsz ezért a sorozatért? Vagy elmerültünk az indiánok világába, Te több indiánregényt olvastál, szívesen meséltél, s mindjárt illusztráltad is, lerajzoltad Winnettout és a többieket, lovakat különösen remekül rajzoltál.

De azért a nyarak voltak az igaziak. Géza bácsi már kiskorunkban magával vitt bennünket, amolyan mindenes volt az erdőn: csőszködött, ha kellett, az erdészt helyettesítette. Egyszer éppen csősz volt a Várdombon, az erdő közepén levő őszibarackosban. Hogy micsoda őszibarackok voltak! Igazi nemesítettek, nagyok, lédúsak, addig csak az apró paraszt-barackot ismertem. Géza bácsi mindent ismert az erdőn, megmutatta a rókavá-

rakat, a bagolyodúkat, a somosokat, a szamócás nyiladékokat. Később aztán már magunk is eligazodtunk.

Mindez a régmúltba süllyedt, ahogy Bözsi néni virágoskertje is, amely a legszebb volt a faluban, tele dáliával, árnyliliommal, és egyéb „úri" virágokkal.

Bözsi néni, Géza bácsi meghalt, ahogy nagyapáim, nagyanyám is, anyámék elköltöztek a faluból, de odaköt máig is közös gyerekkorunk.

Pityu, felnőttként ritkán, egyre ritkábban találkozunk. Néha évek is eltelnek, de ott tudjuk folytatni a beszélgetést, ahol abbahagytuk.

Unokabátyád

társadalmi eszmélkedésem elindítója Maga volt, az egyszerű falusi asszony.

Falu, ötvenes évek. Többnyire háromgenerációs családban éltek az emberek. Mi, gyerekek sem voltunk kirekesztve semmiből, együtt éltünk a felnőttekkel, ott voltunk a disznótorokban, lakodalmakban, mindenhol, ahol zajlott az élet. Mindent láttunk, hallottunk, legfeljebb: „ezt el ne mond az iskolában!".

Én, a nyolc-kilenc éves gyerek, tudtam, kit vittek el az ávósok: kulák volt (volt egy hentesboltja vagy tizenöt-húsz hold földje), a presszóban záróra után eljátszotta a Székely himnuszt, Rákosi-vicceket mesélt, háborúban elesett fia díszkardját őrizte otthon. Felsorolni sem tudom, az ávósok fantáziája nagyobb volt. És tudtuk, hogy ez mit jelent. Láttuk, milyen megtörten jöttek haza Kistarcsáról, már akik hazajöttek. Láttam, hogy szegény özvegyasszonyok padlásáról hogy seperték fel a gabonát az utolsó szemig, mert nem tudta teljesíteni a beadást. Láttam, hogy az udvarunkból (akkor még a házaknál csépeltek) hogy zavarta ki anyám vasvillával a párttitkárt (vagy a tanácselnököt?): „akkor jöjjön, ha nem teljesítettük a beadást!" Napokig rettegtem, mikor jön a fekete autó. Nem jött, úgy látszik, szégyellte volna az elvtárs, hogy egy asszonnyal szemben alulmaradt.

Harmadikos voltam. Városból jött tanítónőm, O-né finom, törékeny, művelt asszony volt, zongoraórákat adott a falusi lányoknak. Mindemellett meggyőződéses kommunista volt, lelkes híve a rendszernek. Minket,

kiskamaszokat is fellelkesített, mert hiteles ember volt. Felszólítására ajándékokat készítettünk Rákosi elvtársnak hatvanadik születésnapjára. Én egy szívet vágtam ki papundekliből, pirosra festettem, a közepére Rákosi fényképét tettem, s körberagasztottam pattogatott kukoricával. O-né bizonygatta, feltétlen elküldi Rákosi elvtársnak.

A születésnap előestéjén fáklyás felvonulást rendeztek, persze az iskolásokat is kirendelték. Végigvonultunk a fél falun, Rákosit éltetve.

Másnap találkoztam Magával, Márton néni. Halkan, szemrehányás nélkül megjegyezte: „Láttalak tegnap a fáklyás felvonuláson, az első sorban meneteltél, te éltetted leghangosabban Rákosit".

Én?! Hogy is van ez? Valóban az is én lennék, aki felvonul Rákosit éljenezve – és az is, akinek összeszorul gyermekökle látván-hallván a körülötte lévő valóságot?

Márton Néni, köszönöm a politikai leckét. Egy életre megtanultam.

Jancsika

Polgártárs,

a falunkban 56 emlékezetes őszén nem történt semmi rendkívüli. Csak egy hatalmas sóhaj szakadt fel az emberekből: Pesten kitört a forradalom, megbukott a Rákosi-rendszer.

Ön, a sebtében megalakult községi forradalmi bizottság elnökeként 24-ére, vagy 25-ére nagygyűlést hívott össze a falu főterére. Természetesen ott akartam lenni. Anyám szigorúan megtiltotta. Azért a kerítésbe kapaszkodva láttam, hallottam valamit. Szokatlan, s némileg félelmetes volt a zajongó, eddig sohasem látott tömeg. És a szokatlan megszólítás: magyarok, polgártársak! Az emberek le akarták rombolni a szovjet hősi emlékművet. (Mert hol legyen a szovjet katonai temető, ha nem a falu főterén?) Ön visszafogta, lecsendesítette a tömeget: „Emberek, tiszteljük a halottakat, akármilyen nemzetiségűek, ahogy mi is szeretnénk, ha mások tisztelnék a mi hősi halottainkat." (Az emlékművet persze másnap a palotai bányászok ledöntötték.)

A tömeg szétoszlott. Az élet ment tovább. Fiatal legényekből megalakult a nemzetőrség, és fenntartotta a rendet. Puskával járőröztek. Nem volt komolyabb incidens a faluban.

Azért nem hiányzott a forradalmi hangulat: a Barnevál kocsisa a hintóra, amivel korábban az elvtársak furikáztak, kitűzött egy hatalmas nemzetiszínű zászlót, napokon át kocsikázott a faluban, és időnként elkurjantotta: éljen a forradalom! Egyetlen „forradalmi" tette volt: kiszórta az utcára a pártiroda aktáit.

Senkit sem bántalmaztak a faluban. Egy embert akartak csak elfogni a palotai bányászok, a sánta falusi zenészből lett járási párttitkárt, aki a beszolgáltatást, a padlássöpréseket szervezte. De ő eltűnt. A családja viszont buzgón járt a templomba, ahova hat-nyolc éve be sem tette a lábát. (Aztán egy-két hónap múlva ismét eltűntek a templomból, végleg, vagy legalábbis – gyanítom – 1990-ig.)

Nagyapámmal bújtuk a rádiót, a Szabad Európát keresve, mint évek óta, főleg a hosszú, téli estéken, délutánokon, nem lévén munka a határban. Sokat mérgelődött a nagyapám, mert a recsegés-ropogás miatt alig értettünk meg néhány mondatot. De a lényeget igen. „Nemsokára jönnek az amerikai csapatok" – reménykedtek a SzER-t hallgató parasztok. Most is a Szabad Európát kerestük. De nem értettük, hogy ők nem értik... Inkább a Szabad Kossuth Rádiót hallgattuk, a komolyzenét (korábban sosem szólt ez nálunk), várva a friss hírekre, közleményekre.

Az iskolában vízfestékkel Kossuth-címereket festettem rajzlapra, és szétosztottam a fiúknak. A sapkánkra tűztük. Jó dolgunk volt. Iskolánk igazgatója, az egykori kántortanító, vitéz G. B. tanítási szünetet rendelt el az egyházi ünnepekre, katolikusokra és reformátusokra egyaránt, és később sztrájkok idején is. (1957-ben ezért kényszernyugdíjazták. A veje lett az új igazgató.)

Nem történt semmi rendkívüli...

A tőzegüzem tehergépkocsija járta a falut, élelmiszert gyűjtött. Ki-ki vitte, ami nélkülözhetője volt: krumplit, babot, sonkát, szalonnát, lisztet, lekvárt. Aztán a sofőr

és kísérője vitték a fővárosba. Az első magas házaknál megálltak (úgy-e ez már Pest?), a platóra állva elkiáltották: „Emberek, élelmiszert hoztunk. A falunk küldi az éhező fővárosiaknak." Osztották annak, aki jött.

A járási párttitkárt – mint később kiderült – az üzemi forradalmi munkástanács elnöke bújtatta. De nem ám a lakásán, hanem hátul a sufniban, a mosókonyhában. Leleplezés esetén – véli a rosszmájúság – azt lehetne mondani: nem is tudtam, hogy itt bujkál az a disznó. (A forradalom bukása után megmaradt tisztviselői állásában, később előléptették.)

Visszatérve a forradalmi bizakodás napjaira: a kiskamasz lelkesedésébe némi keserűség vegyült. Győzött a forradalom – és nélkülem. Mi dolgom nekem akkor a világban? Ó, én naiv gyermek!

Ez a keserűség nem sokáig tartott. November 4-én megdöbbenve hallottuk a rádióban nagyapámmal Nagy Imre szózatát a világ népeihez: csapataink harcban állnak... segítsetek...

Ablakunk alatt, főleg éjszaka, még sokáig dübörögtek a szovjet tankok, csikorogtak a lánctalpak.

Önt, mint a községi forradalmi bizottság elnökét novemberben letartoztatták. A hallomás szerint hosszú évek múlva szabadult a börtönből, nem tudom pontosan, mert elköltözött a faluból. Csak remélni merem, hogy a rendszerváltás után méltó elégtételt kapott.

Angyal János

Csöpi,

első szerelmem. Suta, tétova diákszerelem volt, de az első, ezért máig nem feledhetem.

Egy balatoni KISz-táborban találkoztunk. Az első napon, az ismerkedési esten felkértelek táncolni. Valami belémnyilalt. Valami megfoghatatlan, mégis zsigeri érzés. Szerelem első látásra? Ha van ilyen, akkor az. De honnan tudtuk volna, hogy mi a szerelem, Te, a kis madárka, és én, a mafla kamasz? Szép volt, új érzés. Addig csak könyvekből olvastam, vagy fantáziáltam róla.

Ültünk este a vízparti köveken, sátrat vetett fölénk a fűzfa, ragyogó ezüsthíd a Balatonon, és fogtam a kezed. Ha nem velem, velünk, történik meg, azt mondanám, hogy giccs. De megtörtént. És az első, ügyetlen csók. Neked sem volt gyakorlatod benne.

A nyár elszakított egymástól. Ősszel, iskolakezdéskor találkoztunk újra. Az ősz lucskos volt, ködös, szürke. Nem tudtunk egymással mit kezdeni. Csak sétálgattunk a piactéren, a Palotai utcában vagy a kollégiumotok mögött. Én nem tudtam udvarolni (azóta sem tanultam meg), legalább moziba vagy cukrászdába vittelek volna.

A véletlen kínált még egy lehetőséget. A téli szünetben a mi kollégiumunkban tartottak valamilyen bentlakásos fejtágítót fiúknak, lányoknak közösen. Csak álltunk a kolostor vaskos ablakmélyedésében, és magamhoz szorítottalak. Talán még csak nem is csókolóztunk. Csak magamhoz szorítottalak, nekem elég volt, hogy vagy.

Neked – természetesen – nem volt elég. Lányként érettebb voltál, mint én. Egy diákbálban, ahol én nem voltam ott, kikezdett veled egy vagány, szakközépiskolás srác – tudósítottak némi rosszmájúsággal osztálytársaim. A következő randinkon panaszkodtál, hogy „éjszakai pillangónak" titulálnak szobatársaid. (Úgy látszik, Ti is gyereklányok voltatok még.) Én vigasztaltalak. A következő megbeszélt találkozásunkra nem jöttél el, a szobatársadat küldted: fáj a fejed.

Mindent megértettem. És nem harcoltam érted. Érdemes lett volna?

Érettségi előtt még egyszer megkerestelek. Megígértük egymásnak, azt még megírjuk, felvettek-e az egyetemre. Te a szegedi orvosira készültél. De nem írtunk egymásnak. Én megbántottságból, Te nyilván érdektelenségből.

De remélem, orvos lettél. Bizonyára nagyon jó orvos.

Jancsi

Erika,

húsz évesen találkoztunk. Egy szakra jártunk, s egy tancsoportba kerültünk az egyetemen. Húsz évesen csak keresi az ember a helyét a világban, az érzékeny lélek a végletek között vergődik. Őrlődik a nagy, ha nem is világ-, de magamegváltó álmok és a valóság kényszere között, a testetlen világfájdalom és a mérhetetlen magabízás között. Lázadozik. De ki ellen, miért? Csak úgy, minden ellen. (A hatvanas évek elején jártunk.) De a diákélet a gondtalan belefelejtkezés ideje is volt. Ösztöndíjosztás után bandában mentünk az Apostolok söröző̈be. (Ma be sem mernék lépni oda, nem azért, mert nem tudnám megfizetni azt az egy korsó sört, hanem mert idegennek érezném ott magam.)

Te valami hihetetlen rácsodálkozással, természetes naivitással tekintettél a világra, és őszinte érdeklődéssel az emberek felé. Neked el lehetett mondani gondomat, bajomat, sőt el se kellett mondani, megérezted. Csoda-e, hogy barátok lettünk? Közel álltunk egymáshoz, de a szerelmet mindketten máshol, másnál találtuk meg.

Csak egyszer kísértett meg bennünket (fogalmazhatok többes számban, Erika?). Egy langymeleg nyári este (éjszaka?) ültünk egy padon, a Feneketlen-tónál. Már nem volt mit mondanunk egymásnak, de a levegő vibrált körülöttünk. Alighanem elég lett volna egyetlen mozdulat, és egymásra borulunk. Én csak ültem, és reszkettem a nyári melegben, valami hihetetlen belső remegéssel. Csak ültem, és reszkettem. Azt a mozdulatot nem tettük meg. Jobb is így, barátok maradtunk.

Karinthy mondta: Lehet-e barátság férfi és nő között? Ha igen, miért nem?

Barátod, Jancsi

Mihály,

mindenkinek Miska voltál, csak én – nyilván gátlásos tiszteletből – szólítottalak Mihálynak. Pedig Te megmaradtál falusi (tanyasi) tanítónak, az életet alulról nézőnek, előkelő irodalmi és hatalmi körökben is. Az elegáns Gellért presszóban is, ahol délelőttönként írtál. A Kossuth-díj átvételekor is (pianínót vettél a pénzből).

Szerkesztőként is mindig a nehézsorsúakat, a kirekesztetteket támogattad, ha láttál bennük szemernyi tehetséget. Utolsó éveidben néha már fáradt voltál, az általad felkarolt fiatalokat – a napi foglalatosságra – már rám, az inasra bíztad, nem volt már türelmed napról napra követni tevékenységüket. Igazi tehetségeket is „hagyományoztál" rám, mint például S. Jóskát.

Én néha – bocsáss meg érte – rájátszottam e plebejus indulatodra. P. Imre (akkor még M. Imre) a Kilencek antológiájához küldött egy halom verset, rendetlen saláta-halmazt, vagabund, groteszk, de zseniális versekkel. Kiválasztottam párat, és bevittem a szerkesztőségbe. F. Lacit könnyű volt megnyerni, nyitott szemléletű volt, de Te nehezebb eset voltál, a versek nem nyerték volna el tetszésedet. Ekkor jött a nagy ötlet, valami ilyesmit írtam a „kutyanyelvre": Mihály, ez a fiatal költő filozófia szakot végzett, és most szülőfalujában tanít. (Ez igaz is volt, persze a szülőfalu nagyközség volt, gimnáziummal, ma pedig város.) Ezek a versek – a groteszk áttételekkel is – igazi elkötelezettségről tanúskodnak. A következő számban Filosznak négy verse jelent

meg, köztük ilyen halhatatlan sorokkal: „Borzong a vén tyúk, hull a tolla…" Az akkori időkben kevés fiatal költő jelentkezhetett négy verssel vezető folyóiratban.

A Kossuth-díj odaítélésekor sokan fanyalogtak. Lenézték költészetedet, földhözragadottnak, felszínesnek, népszerűség-hajhászónak ítélték. Mihály, költő voltál, és ezt nem mindenkiről lehet ma elmondani a fanyalgók közül. Költő vagy ma is, még ha ez a posztmodern irodalmi diktatúra tudomást sem vesz rólad. Persze így jártak sokan a „nagyok" közül is. Az olvasók, az „egyszerű" olvasók, ha vannak még, szeretik verseidet.

A sors fintora, nem, inkább kegyetlensége, hogy Te, a szülőföldhöz, az áldott-átkozott szabolcsi homokhoz kötődő ember, több tízezer kilométerre haltál meg a hazádtól. Amikor jött a hír, fel sem tudtam fogni igazán.

Pár nap múlva, a Lánc-hídon gyalogolva vágott mellbe a tény: nem vagy többé. És elbőgtem magam.

Jancsi

János,

mindig nagyra becsültem írói, költői munkásságodat. És agilitásodat is. Azt hiszem, jelentős részed volt benne, hogy a Kilencek összeálltak.

De az Elérhetetlen föld összeállításában és kiadásában némileg kihagy az emlékezeted. Te csak magadról beszélsz, hogyan jártad végig az elutasító kiadókat és könyvterjesztőket. Emlékeztetni szeretnélek, hogy ott voltam én is, mindig. Akkor is, amikor a Magvető kiadó titkárnője többször is azt mondta, nem tud semmit mondani, a kézirat még lektornál van. Aztán amikor majdnem rádöntötted az asztalt, megvetően az asztalra dobta a kéziratot.

És együtt mentünk be a minisztériumba R. elvtárshoz a magánkiadási engedélyért. Persze elutasítottak, nehogy „precedenst" teremtsen az antológia. (Magánkiadási engedélyt akkor többnyire csak a dilettánsok kaptak!?) Máig nálam van T. Gy. Acél elvtárshoz írt elutasító lektori véleménye, amit a kötetben felejtettek. És én is felvettem a magánkiadás finanszírozására az ötezer forint OTP-kölcsönt, ami akkor több havi fizetésem volt.

Csak egy jelentős mozzanatnál nem voltam jelen, de Te sem. K. Pista részt vett V. Tóni birkavacsoráján, ahol találkozott D. Józseffel, az írószövetség akkori nagyhatalmú elnökével. Pistának sikerült megnyernie őt (úgy tudom, Acélnál járt el érdeketekben). Így jelenhetett meg az Elérhetetlen föld az írószövetség égisze alatt.

A kötet szerkesztésében is aktívan részt vettem. A válogatás tíz ember munkája volt. Egy-egy költő verseit

mindnyájan véleményeztük, válogattuk. A tényleges szerkesztés azonban az én munkám volt. Csak egy-két költő ragaszkodott verseinek a sorrendjéhez, a többit én próbáltam meg egységbe szerkeszteni. A költők sorrendjét, a kötet szerkezetét is magam alakítottam, erre a vázra: Gy. Zsiga – O. János – U. Dzso. Az adott versek ezt az ívet kínálták (leegyszerűsítve, sematikusan): líra – gondolat – elemi költői erő. A kötet középpontja a Fordulópont. Ha jól emlékszem, az *Elérhetetlen föld* címet is én találtam meg.

Azok voltak a „régi szép idők", amikor közösen válogattuk a verseket. Hosszú délutánonként, egy korsó sör mellett vitáztunk, lelkesedtünk – egymással, egymásért. A Bajtárs sörözőben a pincérnő megtörten mondta, üljünk át néha a másik pincér placcára is, mert ő így tönkre megy. Aztán az Erzsébet sörözőben folytattuk. (Még nem volt meg a lakásom a pinceszobámmal, ami később a zsíroskenyeres-vörösboros összejöveteleink színhelye lett.)

Van még egy tüske bennem. Recenziót írtam a regényedről a Magyar Nemzetnek. (De régen volt!) Megjelenés előtt elküldtem neked is. Te bementél Sz. Misihez, hogy ne adja le a kritikát. Persze ő leadta. Nem tudom, miért nem nekem szóltál, ha valami kifogásod volt. Talán nem tudtam felemelkedni a szellemi szárnyalásodig? Egyébként elismerő kritika volt, s azon kevesek egyike, amely egyáltalán megjelent a könyvedről.

Továbbra is nagyrabecsüléssel.

Jancsi

Főszerkesztő Elvtárs,

Ön, mielőtt kinevezett volna rovatvezetőnek, nekem szegezte a kérdést: döntsem el, hova tartozom, az Új Írás szerkesztőségéhez, vagy a Hungária kávéházhoz. A kérdés logikus volt, gyakran ajánlgattam közlésre renitens költőket, például a Kilenceket.

Akkor a Hungária kávéház az irodalmi szegénylegények tanyája volt, ahol egy kávé vagy sör mellett egész délután (délelőtt) lehetett világot váltani. (Ez a presszórész volt, nem keverendő össze a mélyvízzel, ahová a befutott írók jártak.) A Kilencek közül is legtöbbször ott volt valaki, és még mennyi-mennyi lelkes (vagy cinikus) fiatal költő, író. (Akik közül sokan „befutottak", de akár sikeresek, akár nem, ma többnyire megkeseredettek.)

Szóval választanom kellett. – Ha e kettő között választanom kell, akkor a Hungária kávéházat választom – mondtam. – Akkor én nem nevezlek ki rovatvezetőnek. – Jó, akkor én elmegyek. – Így is történt.

Elődje, B. főszerkesztő esete is hathatott elhatározásomra. A pártközpontból helyezték a főszerkesztői székbe. Döntenie kellett: kit szolgáljon elsősorban, a pártközpontot vagy az irodalmat? Mivel hiteles, becsületes ember volt – ha már a párt ezzel bízta meg –, az irodalmat választotta. Le is váltották az emberarcú szocializmus eszményének csődje, a bársonyos forradalom bukása, Csehszlovákia megszállása után, 1968 augusztusában.

J. Főszerkesztő elvtárs, köszönöm akkori kérdését, előbb-utóbb valóban döntenie kell az embernek.

Angyal János

U. i.:
Nem is tudom, miért magázlak. Annak idején tegeződtünk.

Gábor,

Jézus születésének misztériumát a Te születésedkor éltem át (vagy fordítva). Nem lustaságból idézek hozzád szólva egy karácsonyi ünnepi cikkemből, de akkor még frissebb volt az élmény: megszületett a gyermek.

Kellenek az ünnepi pillanatok, az igazi beteljesülések, a hétköznapokra is ezek sugároznak vissza. Emlékszem, nem is olyan rég volt, mentem hazafelé Budán, a Vizivárosban, a Jégverem lépcsőn, miután intéztem az ilyenkor szokásos férfi-teendőket, gyerekágy, pelenka és más szükséges dolgok beszerzését. És a teendők, gondok közepette váratlanul, elemi erővel belém hasított, hogy szinte fájt: megszületett a fiam. Kivételesen ritka pillanat, mikor kihull belőlünk minden, kitölt az egyetlen érzés, az egyetlen rádöbbenés.

Megszületett a fiú!

Ez a legnagyobb ünnep. És az emberiség évezredeken át újra és újra átéli.

Nagyszerű érzés a hétköznapok nyomasztó gondjai közt ráérezni a lét nem köznapi összefüggéseire. Most, decemberkor megyek az utcákon, és az ünnepvárás hangulata, a csípős, tiszta reggel, az újrakezdés ígérete feloldja bennem a görcsöt, s eltölt egy érzés, amely véges ember-létemet a nagy egészhez köti, rátalálva arra az egyetemes ritmusra, amely nemzedékek végeláthatatlan sorát sodorja – hogy honnan és hová, a kezdet és a vég beláthatatlan – a ritmus sodorja az embert. E nagy folyamat ritmusa tükröződik az ünnepeinkben. Mert az

ünnepek az egyetemes emberi lét misztériumai, a folyamatosság dokumentumai: legtöbbjük gyökerei évezredekre nyúlnak vissza, és évezredekre nyúlhatnak előre, egymást váltó vallások, civilizációk hagyták örökül egymásra, ha tartalmuk változott is az idők során.

De az ünnepi pillanat elillan, a létfenntartás ezernyi gondja szakad rám újra. Mert élni kell, mert lakni kell, festés, mázolás, gyereksírás, pénzhiány – szóval a gyakran élt, hétköznapi idő.

De a mindennapokon átsugárzik a semmivel össze nem vethető érzés:

Megszületett a gyermek.

Papa

Gergő,

én hordtalak a munkahelyi bölcsődébe busszal, jó időben és fagyban, viharban. Az ölembe ültetve gyerekverseket akartam skandálni neked (korábban a bátyádnak nagyon tetszett), de te tiltakoztál: nem verset, mesét. Emlékezetesek azok az utazások, testközelben, egymásra utalva. Csak egymásra figyelve. Otthon vagy a játszótéren számtalan dolog elvonja a figyelmet, a gyerekét is, a szülőét is.

Egyik nap délben megszólalt a munkahelyi telefonom. A bölcsődei óvónő nyafogó hangon: „Apuka, vigye innen ezt a gyereket, egyfolytában csak bömböl". Később kiderült, hogy combcsonttörésed volt. (És én, a toleráns – vagy inkább balek – még fegyelmi vizsgálatot sem kértem ellene. Mentségéül szólt, hogy fiatal, tapasztalatlan volt, de egy életre megtanulhatta volna, hogy nem megsértődni kell, ha egy gyerek egyfolytában keservesen sír, hanem orvost hívni.)

De a kálvária csak ezután kezdődött.

Én fogtalak, nem is az ölemben, mert az neked nagyon fájt, hanem két karomat előre tartva, úgy vittelek, mint egy áldozati bárányt orvostól orvosig. A körzeti orvos – vizsgálat nélkül – elküldött a szakrendelésre, onnan tovább. Sehol sem vizsgáltak meg, és persze sorba kellett ülni. Végül délután, nem is tudom hányadik állomásként, eljutottunk a János Korházba. Az ajkad már szederjes volt, sírni sem tudtál, csak remegtél. No, ott már soron kívül előre vettek, vizsgálat, röntgen – és rohammentővel vittek a gyermekkorházba.

Egy alagsori vizsgálóba vittek először. A hulló vakolatú folyosón szabadon mentek és csöpögtek a víz-, gáz- és csatornacsövek. Ez volt az ország első, kiemelt gyermekkorháza! Engem hazaküldtek, nem maradhattam veled, a műtét végét sem várhattam meg. Jöjjek majd holnap, látogatási időben.

Két hétig voltál a korházban. A lábad egy kampóra kifeszítve, mint hentesnél a húsvéti bárány. És az orvosok – valami poroszos, rideg teóriából kiindulva – nem engedtek be hozzád, az ágyadhoz. Azt is megtiltották, hogy az üvegfalon át kommunikáljunk, mondván: ha elmegyünk, rosszabb lesz neked. (Bizonyára még nem volt ilyen kiszolgáltatott helyzetben a gyermekük.) Csak álltunk a mamával egy oszlop takarásában, és a szívünk majd meghasadt, a te kiszolgáltatottságodtól, a mi tehetetlenségünktől.

Hazakerülve beszélni is „elfelejtettél". Egyetlen szavad maradt: tüccs. A mamával felváltva ültünk az ágyadnál, és meséltünk.

Ez a kisgyerekkori trauma – ha az emlékezetedben nem is – a zsigereidben bizonyára benne van.

Mennyi szülői aggodalom – és gyermeki megpróbáltatás –, míg egy kisgyerek ép lélekkel és ép gerinccel felnő! Kész csoda. Hálát adok a sorsnak, hogy ez nekem kétszer megadatott.

Papa

Laci Bácsi,

azon kívül, hogy a sors kegyelméből barátod lehettem, életutad igen fontos társadalompolitikai tanulságokkal is szolgált számomra. Azon kevesek közé tartoztál, akik hittek is az eszmében. (A sok párttag között a kevés kommunisták egyike – mondaná H. J. barátom. No, jól van Józsi, nem szereted a nagy szavakat: ivó/cimborám).

Kezdetben legalább is hittél. 57-ben „pufajkás" lettél, beléptél a karhatalomba. Meggyőződésből: a rendet helyre kell állítani. Egy ideig az egyetem párttitkára is voltál. Mégis Te nevelted a hatvanas-hetvenes évek kemény értelmiségi, bölcsész ellenzékeinek legtöbbjét, tanítványod volt L. Maritól kezdve O. Pistáig sok másként-gondolkodó. Egyre inkább eltávolodtál a „vonaltól". Tanár és tanítványai közösen „nevelték" egymást? Még szamizdatot is „terjesztettél", egy-egy számot kezébe adtál tájékozatlan, de arra érdemes diákodnak.

Politikai gazdaságtant tanítottál (rendhagyóan, néha A kis hercegből). Szigorú tanár voltál, nem tűrted a felületességet, a tudatlanságot. Egyszer pol. gazdból vizsgázni akartunk, és elterjedt a rémhír, hogy nem jött be a szemináriumvezetőnk, s Te helyettesíted. Rettentő pánikba estünk. De szerencsére megjött P. S., aki gyenge kezű (és fejű) tanár volt, jobban megfelelt a mi mezei bölcsész tudásunknak.

Kellemesebb körülmények között ismerkedtünk meg. Te hosszú évek óta a Panduroson táboroztál, a Dunaparton, Baja alatt kilenc kilométerrel. A nyár elején tá-

bort vertél, s a nyár végén szedted a sátorfádat. Az egyetlen ember lakta hely a vadász háza volt. Felesége, Mariska gazdálkodott, tejet, zöldséget lehetett tőle venni, ivóvizet meríteni. A tanítványaid meg az ismerősök jöttek-mentek, mindig volt körülötted egy sereg ember. Szeretted, ha nyüzsögnek körülötted.

Mi, a Komával, a Klárcsi invitálására egyszer kikötöttünk megpihenni a „Lackó-táborban" Pest és Mohács közötti túraevezős utunkon. Ottragadtunk, aztán minden évben visszatértünk, törzslakók lettünk. Később a táborverés kivételezett résztvevője is lehettem. Szigorú szertartás és kemény munka. Először a „parancsnoki" sátrat verjük fel, aztán ki-ki a magáét. Következik a budiásás. Először is két alkalmas fát kell a tábortól megfelelő távolságban a sűrűben kiválasztani. A fákhoz egy erős ágat kell szögelni ülőkének. Mögötte jó mély gödröt kell ásni, a földet egy helyre rakni, ásót mellé, és kész a higiénia. Az ásó volt a wc-kulcs, ha az ösvény végén volt a földbe szúrva, szabad volt a budi. Aztán következett a veremásás (mert bornak, sörnek mindig hidegnek kellett lennie, és lehetőleg kéznél). Asztalt és lócát is csináltunk rönkből és egyenes ágakból. De a táborverés koronája a tűzhely volt. A platnit Mariska évről évre megőrizte, a tűzhelyet kőből, sárból raktuk. Még kéménye is volt, rajta a három betű: L. F. S. Ez a vaddisznóknak szólt, amelyek néha éjszaka széttúrták a remekművet, s kezdhettük előröl.

Szeretted, ha nyüzsögnek körülötted. A fiúknak dandárkodni kellett (favágás, vízhordás), a lányoknak tüsténkedni. A rangsort is ez döntötte el, a szorgalma-

sabbak kapták a nagyobb adagokat ebédnél, s reggel mehettek a parancsnoki sátorba a napindító pálinkára. De azért mindenkihez (majdnem mindenkihez) volt egy jó szavad, de bántani, gonoszkodni is tudtál. Mint egy törzsfőnök regnáltál. Ahogy F. Jáni megfogalmazta, tábori életformánk a „demokratikus despotizmus" volt.

Egyszer, amikor motorcsónakkal bementél Bajára utánpótlásért, vagy elhozni a táborba valaki szárazföldi érkezőt, kiadtad a parancsot B-nek, pucolja meg a krumplit, hogy amikor megérkezel, hamar elkészíthesd a *paprikáskrumplit*. B. városi lány lévén, és egyébként is elvont lélek, főzni nem tanult meg, szerencsétlenségére *kockára* vágta a krumplit. Te rámeredtél, s B. egész délelőtti munkáját a Dunába zúdítottad: „embereknek készül ez, nem disznóknak".

Fiatal korodban is kemény, hajlíthatatlan voltál – a legenda szerint. Ifjú házas korodban a feleséged szépen megterített damaszt abrosszal, és spenótot tálalt fel. „Ez a spenót csomós" – mondád. „Dehogy csomós." „Nem-e?" – és az abroszra köpködted a zöld csomókat. Te tagadtad a történetet. Elképzelhető, hogy Klárcsi találta ki az egészet, igen jó fantáziája van, és nagyon jól tudja előadni a történeteit.

A tábori élet fénypontja a minden esti tábortűz volt. Ültünk a tűz körül mindnyájan, vörösbort kortyolgatva. Ti pallérozott elmék, filozófiai kérdésekről beszélgettetek, én bölcsen hallgattam. Ha politikára fordult a szó, én is belekotyogtam. Ha úgy alakult a hangulat, népdalokat vagy trágár nótákat énekeltünk. De a leg-

szebb volt, amikor csak csendben körbeültük a tüzet, és néztük a hamvadni kezdő, időnként felszikrázó parazsat. Megbabonázva, mint százezer évek óta az ember annyiszor.

Korán mentél el közülünk. Elvitt a második infarktus. Talán jobb is így számodra, nem találnád a helyed e vadkapitalista világban.

Még egyszer üzentél abból a másik világból. Temetésed után nem sokkal élettársad, Ila nálunk vacsorázott, mint annak idején Te is számtalanszor. Az esti szürkületben egy hófehér galamb repült neki a teraszajtónak, neki-nekirepült az üvegnek, a szárnyaival verdesett. Kinyitottam az ajtót, azonnal berepült, körberöpülte a szobát, az étkezőt, aztán felült a függönytartó rúdra. Félrehajtott fejjel csak nézett, nézett. Több napig nálunk maradt. Első nap csak pár percre repült ki, aztán egyre hosszabb időre, de mindig visszajött.

Aztán végleg elmaradt. Ez az élet rendje. Felejtünk.

Jancsi Koma

Misi Bácsi,

persze csak úgy voltál bácsi, mint ahogy Sz. Karcsi, az akkor alig harminc éves lírai, elégikus hangú költő és groteszk látásmódú grafikus, ma jeles /kép/szerkesztő, egyébként „ultikirály", a szerkesztőségben néha hajnalig tartó ulticsaták örök vesztese.

(Ildikó, a tizenéves, száz kilós sztepp-táncolni, vízilabdázni, lovagolni akaró segédtitkárnő nevezett bácsinak engem, aztán mindenki bácsi lett a szerkesztőségben és a baráti körben.)

Én már csak leszálló ágadban ismertelek meg, a cukorbetegség elhatalmasodott rajtad. Nem kímélted magad, a jó zsíros ételekből, a vörös borból, ami csak belefér.

Az agyad vágott, mint a beretva. Nagyon jó szerkesztő lehettél volna (egykor, úgy tudom, az is voltál), ha egy kicsit jobban odafigyelsz, ha nem „linkeskedsz". Ha tíz órára megbeszéltünk egy időpontot, biztos lehettem benne, hogy másnap tizenegyre odaérsz. Megbízhatatlan voltál az élet „semmirevaló" dolgaiban, de senkit nem bántottál tudatosan, nem tettél rosszat szándékosan senkinek.

Sokat tanultam tőled. Elnéztük egymás gyarlóságait. És senki nem mondott nekem olyan szépet, mint Te. Azt mondtad, hogy *egy* kulacs vízzel el mernél indulni velem a sivatagba.

Misi Bácsi, majd viszek egy kulacs bort az égi sivatagba.

Jancsi bácsi

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

Kata,

nehogy azt gondold, hogy szenilitásból vagy témahiány miatt emlegetem, amikor csak találkozunk, azt az egykori fagylaltozást.

A nagyörvénynél táboroztunk. Te fagylaltozni akartál, de nem akadt felnőtt, aki egy fagylalt kedvéért megtette volna azt a jó pár kilométert Tivadarig.

Persze engem levettél a lábamról. Mentünk a töltésen. Ragyogó napsütés volt, de nem tikkasztó hőség. Balra a Tisza (A Tisza), jobbra virágos rét. Lábunk elől szöcskék, kabócák százai ugráltak fel. A Kobak – még kölyökkutya volt – szökdécselve üldözte a lepkéket (soha sem fogott egyet sem). Körülugrált bennünket, előreszaladt, aztán vissza, ránk ugrált.

Fogtam kis mancsodat, és csak mentünk, mentünk bele a felhőtlen nyárba. Ritka kegyelmi pillanata az életnek.

Arra már nem is emlékszem, hogy ettünk-e fagylaltot.

Jancsi bácsi

Szerkesztőségvezető Elvtárs/Úr,

engedd meg, hogy elmondjak egy tanmesét a kutyáról és a patkányról.

A kutya keményen küzd a harcban, de ha alulmarad, megadja magát, és legsebezhetőbb részét, a hasát mutatja az ellenfélnek. És a győző nem mar bele.

A patkány, ha vereségre áll, sarokba szorítják, mindenkibe, mindenbe belemar, ha nincs más, saját magába is.

Remélem, én egész életemben kutya módon éltem.

A. Jancsi

Miniszterelnök Úr,

ünnepi beszédében azt mondta: „a polgári körökre azért van szükség, hogy ha eljön az idő, az ország egyszerre mozdulhasson".

Most eltekintve attól, hogy Önnek csak az az ország, amely egyetlen intésre egyszerre mozdul, felhívnám szíves figyelmét: *demokráciában mindig idő van.*

Angyal János

Jenő,

a zseniális (és őrült) festőnő, V. Magda éjszakába nyúlóan, gyertyafény mellett, az odarendelt ifjú zenész hegedűszavára portrékat rajzolt rólunk. Komáról sok vázlatot, és végül két gyönyörű portrét készített. Az enyémeket mindig összetépte. Azt mondta, aki közel áll hozzá, nem tudja lerajzolni.

Na, érd be ennyivel.

James

Sanyi, Zoli,

az ember jó, ha hagyják jónak lenni.

János

ÖNÉLETRAJZ

Születtem Nádasdladányban, 1942-ben. Iskoláim: Nádasdladány, Székesfehérvár, Budapest.

A hatvanas évek első felében mindenre elszánt, lázongó fickók, írók, költők, filozófusjelöltek, komédiások kerültek össze az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészkarán. (Közülük ma sokan József Attila-díjas, Kossuth-díjas írók, költők, színészek.) Nem a nosztalgia mondatja velem: szép idők voltak. Mert egyértelműek. Tudtuk, mi ellen, s miért küszködünk: végeláthatatlan falak között kerestük s követeltük – s nem csak magunknak – a nyíltabb teret, szeletnyi eget.

Az egyetem után jó néhányan, egy irányba húzók, továbbra is együtt maradtunk, kiskocsmák asztalainál, egy pohár sör mellett éjszakákba nyúló vitákban váltottuk meg a megválthatatlan világot. Így született meg egy saját antológia terve. Ám a kultúrpolitika eleve gyanakvással fogadta a magánkezdeményezést, saját akoljába, „hivatalos" antológiába akarta terelni a fiatalokat. (Az öntevékenység, a magánkezdeményezés – úgy is mondhatnánk, a civil kurázsi – a legveszélyesebb a mindenkori hatalom számára.) Egyetlen kiadó sem vállalkozott az antológia kiadására, sőt magánkiadási engedélyt sem kaptunk. Hosszú hányattatás után 1970-ben mégis megjelent a Kilencek néven ismert költőcsoport antológiája, az *Elérhetetlen föld*. (Jómagam szerkesztője voltam az antológiának.) Tavaly, a 25. évfordulóra megjelent az *Elérhetetlen föld* jubileumi

kiadása, immár életműveket mutatva fel a költőktől. Mindnyájan pályán maradtak. Még ha ma, a posztmodern ízlésterrorja idején avíttnak, „népnemzetinek" ítélik is egyesek az akkori kezdeményezést, az *Elérhetetlen föld* ütötte az első rést a kultúrpolitika masszív falán, és taposta az ösvényt másfajta kezdeményezések számára is.

Az Új Írás szerkesztőségében s a Művelődési Minisztériumban eltöltött néhány év után találtam rá igazi hivatásomra, amit irodalomközvetítésnek nevezhetnék. 1976-ban kerültem a Központi Sajtószolgálathoz irodalmi szerkesztőnek. A vidéki, megyei lapok számára szerkesztettem irodalmat. (Mert kivétel nélkül volt irodalmi mellékletük, őrizvén a magyar sajtó és irodalom évszázados szimbiózisát.) Kortársaim, a fiatal írók, költők mellett természetesen a „nagy" irodalmat is közvetíteni akartam. Félve kértem kéziratot a „nagy öregektől" szerény szerkesztőségünk számára – de ők, az igazi nagyok adtak. Féja Géza, Illyés Gyula, Jékely Zoltán, Weöres Sándor, Keresztury Dezső, Tamkó Sirató Károly, Ladányi Mihály – az élőkről nem is szólva, akiket hosszasan sorolhatnék. Nem folytatom, mert még elsírom magamat. Ők már az égi mezőkről néznek erre a mai pénzhajhász világra, az irodalmi banzájra. És hány remek prózaíró adott írást az évente meghirdetett novella- és tárcapályázatra!

Mindez ma már senkinek sem kell. A vidéki lapoknak nincs is irodalmi rovatuk, a kultúra zárójelbe tétetett, a rövid információk mellett csak reklám reklám hátán a lapokban. A külföldi tulajdonosokat csak a

profit érdekli, mit számít nekik a több évszázados szerkesztői és olvasói hagyomány.

Egy véletlenül ittfelejtett őslénynek érzem magam. (1995)

Angyal János

Utóirat

Feleségemnek, Komának írt levelemet nem szerkesztettem be a könyvbe, azt csak neki szántam. De tartozom még jó néhány levéllel életem több meghatározó személyének, jó barátoknak és rosszakaróknak, és nőknek, akik szerettek vagy nem szerettek. Talán ha időm engedi, és lesz erőm hozzá. Talán...

SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

TARTALOM

Ajánlás 5
Mottó 7
Professzor Úr 9
Püspök Úr 12
Nagypapa 14
Dörömbözi Bácsi 18
Nagymama 20
Angyal Nagymama 23
Pityu 25
Márton Néni 27
Polgártárs 29
Csöpi 32
Erika 34
Mihály 36
János 38
Főszerkesztő Elvtárs 40
Gábor 42
Gergő 44
Laci Bácsi 46
Misi Bácsi 50
Kata 51
Szerkesztőségvezető, Elvtárs/Úr 52
Miniszterelnök Úr 53
Jenő 54
Sanyi, Zoli 55
Önéletrajz 56
Utóirat 58

246/05

Ezek az el nem küldött levelek az életemet – így vagy úgy – meghatározó személyeknek szólnak. Természetesen utólag, a közelmúltban íródtak.

Az emlékezet csalóka. Az újságíró-iskolában házi feladatként híreket kellett gyártani. Az egyik hírem: „Az evezősök rémét, a Kőrös gőzhajót kivonták a forgalomból. Ma az újpesti parthoz kikötve klubkönyvtárként szolgálja a művelődni vágyókat." És tíz év múlva nem voltam biztos benne: a hír valódi volt-e, vagy én találtam ki. A Kőrös gőzhajót végül is kivonták (valamikor) a forgalomból...

Lehet, hogy nem minden pontosan így történt, mint ebben a könyvben – de bennem így történik. Remélni merem, hogy a kettő nem esik messze egymástól.

És remélni merem, hogy a könyv, ha vázlatosan is, keresztmetszetet nyújt az elmúlt több mint fél évszázadról.

A. J.